

Slovensko – bulharské jazykové a literárne vzťahy

T.R.I.Médium, Bratislava 1998, 143 s.

Slavistika in študij slovanskih jezikov so postali del pedagoškega in raziskovalnega programa Filozofske fakultete Univerze Komenskega v Bratislavi takoj po njeni ustanovitvi, leta 1921.

Velike družbeno-ekonomske spremembe v državah vzhodne in srednje Evrope so premaknile študij slavistike in posameznih slovanskih jezikov v novo zgodovinsko resničnost in odvisnost ter pokazale potrebo tako po odprti diskusiji o aktualnih znanstveno-raziskovalnih ciljih kot tudi o metodoloških postopkih pri vzgoji absolventov slavistike oz. posameznih slovanskih jezikov.

Ideja o vsakoletnem organiziranju slovaško-slavističnega znanstvenega srečanja se je porodila na Oddelku slovanskih filologij na Filozofski fakulteti Univerze Komenskega v Bratislavi in tako so že leta 1996 pripravili znanstveni simpozij *Študij slovanskih filologij na FiF UK v Bratislavi* in naslednje leto še mednarodno znanstveno konferenco *Slovaško-poljski jezikovni in literarni odnosi*. Ker sta obe srečanja naleteli na pozitiven odziv v vrstah strokovnjakov in ker je bila v štud. l. 1995/96 30–letnica obstoja študija bolgarščine in 70–letna tradicija lektorata bolgarskega jezika, je bilo povsem naravno, da se je načrt oddelka slovanskih filologij za leto 1998 razširil še na konceptualno in organizacijsko pripravo slovaško-bolgarske konference.

Konferenca z nazivom *Slovaško-bolgarski jezikovni in literarni odnosi* je potekala v Bratislavi od 29.–30. aprila 1998 v prostorih bolgarskega kulturnega in informacijskega središča. Cilj konference je bila predstavitev najnovejših znanstveno-raziskovalnih dosežkov s področij slovaško-bolgarskih jezikovnih, literarnih in kulturno-zgodovinskih odnosov.

Konferenca je imela razmeroma širok delovni okvir, vsi prispevki z nje pa so bili objavljeni v zborniku *Slovensko-bulharské jazykové a literárne vzťahy 1998*, v katerem so objavljeni članki 19–ih udeležencev.

S prvim člankom, ki nosi naslov **Iz slovanske srednjeveške jezikovne filozofije (Z jazykovej filozofie slovanského stredoveku)** (str. 12–19), se nam v omenjenem zborniku predstavi Ivan Bujukliev, ki je hkrati tudi avtor monografije *Ezikovata kultura na bǎlgarskoto srednovekovie (Sofia 1992)*. Bujukliev išče vplive antične, helenske in bizantinske literature in kulture na srednjeveško bolgarsko jezikovno kulturo. Tega procesa ne razlaga samo s pomočjo sistematičnih karakteristik gramatičnih pojavov, ampak literarno dejavnost, predvsem srednjeveško prevedeno bolgarsko literaturo, razume kompleksno kot del takratnega mišljenja in načina življenja. Taka širina pogleda predpostavlja ne samo obvladanje zgodovinskih odvisnosti, poznavanje materialnih virov in vsestranske lingvistične erudicije, ampak tudi zmožnost prenikniti čez prvotne informacije zgodovinskih tekstov in v njih odkriti jezikovno-estetske kategorije.

Satanska dela — dokazni material za homiletična dela Klimenta Ohridskega (Satanské skutky — identifikačný materiál homiletickej tvorby Klimenta Ochridského) je drugi prispevek v pričujočem zborniku, njegov avtor pa je Pavel Šima, ki se ukvarja z obsegom in formalnimi

značilnostmi t. i. satanskih del (satanských skutkov) pri Klimentu Ohridskem. Če se bolj poglobimo, kako je s to terminologijo v delu Klimenta Ohridskega, vidimo, »/.../ že vseobecná téma prvorderného hriechu sa iba dva razy rozširuje o výpočet satanských skutkov (KO II 812, II 804) v poučení o Demetrovi Solúnskom (tretia tretina 15. storočia, Pskov, Čudov kláštor) v dvoch verzíách.« (str. 22)

O poeziji zlatega veka (K poézii Zlatého veku) (str. 25–31) je naslovljen članek L'uborja Matejka, v katerem načenja vprašanje verza staroslovanskih himen, ki je ključno vprašanje raziskovanja poetike slovanske himnografije. Avtor opozarja na nekatere težave pri branju akrostihov in na vprašanje pravilnosti obstoječih interpretacij, pri čemer je odprto vprašanje II. pesmi.

Moravizmi v leksiki starocerkvenoslovanskih spomenikov (Moravizmy v lexike staroslovienskykh pamiatok) (str. 32–41) je naslov članka Jane Huťanove, ki ugotavlja, da je prilagajanje leksike stsl. prevodov jeziku Moravanov nedvomno dejstvo, saj so veliko vlogo pri stvaritvi slovanskih tekstov, evangelijev, apostolskih pisem itn. imeli prav moravski učenci Cirila in Metoda.

Vprašanje interpretacije in vrednotenje moravskih oz. moravsko-panonskih prvin v stsl. spomenikih je še sedaj predmet živih diskusij in sporov. Problematika moravizmov je ozko povezana z razvojem teorije o izviru stsl. jezika. Jasno je, da so zagovorniki moravske in panonske teorije ves čas 19. stol. poudarjali zahodnoslovanske leksikalne značilnosti. Te teorije so ovrgli slavisti v 19. in 20. stoletju, ko je večina znanstvenikov prišla do zaključka, da je v osnovi stsl. jezika bilo solunskomakedonsko narečje starobolgarskega jezika, vprašanje obstoja zahodnoslovanskih leksikalnih prvin v najstarejših slovanskih rokopisih, med njimi tudi velikomoravskih, pa je postalo jabolko spora številnih slavistov vse do današnjih dni.

Kljub vsemu avtorica poudarja, da so moravizmi pomemben del leksike stsl. jezika, toda do sedaj so nezadostno raziskani. »Za moravizmy pokládáme slová, prevzaté z miestneho veľkomoravského kultúrneho jazyka z IX.–XI. storočia, ktoré sa stali súčasťou staroslovienskeho lexikálneho systému. Ohraničený je slovníkom, zafixovaným v klasických staroslovienskykh pamiatkach, ktoré podľa R. M. Cejtinovej obsahuje približne 10 000 lexikálnych jednotiek, z toho asi 8000 slovanských« (str. 37).

Mária Dobříková skuša v svojem članku **Pri virih slovaških in bolgarskih frazeoloških raziskav (Pri prameňoch slovenských a bulharských frazeologických bádani)** (str. 42–55) razložiti, kaj je temeljno vplivalo na prve korake tako bolgarskih kot tudi slovaških jezikoslovcev, ki so se začeli posvečati frazeološki problematiki.

Še pred začetki sistematičnejšega teoretičnega opisa frazeološkega materiala so na obstoj posebnih jezikovnih enot različnih tipov in značilnosti prvi opozorili avtorji slovarjev. Označba frazeologije v slovarjih ima tako mnogo daljšo zgodovino kot njen teoretičen opis in sistematično raziskovanje. Tako slovaški kot tudi bolgarski slovarji s stališča današnje leksikografske teorije in prakse še niso bili frazeološki slovarji v pravem pomenu besede, ampak bolj zbirke, katerih cilj je bil zajeti živ ljudski jezik, obsegale so paremiološke zveze, najpogosteje pregovore in reke.

Prva etapa zanimanja za frazeologijo na Slovaškem in v Bolgariji sega v čas nesvobode narodov. Tendence madžarizacije in turškega hegemonizma so rodile potrebo zbirati »dokazni material« o obstoju samostojne ljudske kulture in narodnega jezika. Slovaška in bolgarska frazeologija, v tem obdobju predstavljena predvsem s pregovori in reki, je bila del manjših narodopisnih zbirk, katerih prvotno poslanstvo je bilo ustvariti resnično sliko o kulturni enkratnosti slovaškega in bolgarskega etnika v vseh jezikovnih pojavih. Pomembna stopnja prve faze zanimanja za stalne besedne zveze in razvoj frazeologije kot samostojne znanstvene discipline predstavlja na Slovaškem in v Bolgariji obdobje zapisovanja frazeoloških izrazov v prevodih, kasneje v slovarjih. Od slovarjev, kjer so slovaški frazemi sistematično obdelani, je potrebno omeniti slovar *Universae phraseologiae latinae corpus* (1750) F. P. Wagnerja in *Kamaldulský slovar (Syllabus dictionarij latino-slavonicus)* iz leta 1763, med dela, s katerimi so se odprle poti k leksikografski obdelavi slovaške frazeologije, pa

spada predvsem Bernolákov slovar. Čeprav še ne gre za pravi frazeološki slovar, pa Slowár Slowenský predstavlja precej variantnih frazemov, bogate frazeološke sinonime, metafore itn. Prevajalski slovarji, ki so izšli po Bernolákovem delu, frazemov skoraj ne označujejo več. Čeprav se je na Slovaškem začela večja pozornost frazeološki problematiki posvečati šele po 2. svetovni vojni, je presenetil naslov slovarja slovaškega leksikografa in prevajalca medvojnega obdobja, Petra Trvrdega, *Slovenský frazeologický slovník (1931 in 1934–37)*.

Pri Bolgarih je prvo delo, ki je delno zaznamovalo tudi bolgarsko frazeologijo, slovar ruskega slavista Aleksandra Djuvernua *Slovar bolgarskogo jazyka po pam'atnikam narodnoj slovesnosti i proizvedenijam novejšej pečati (Moskva, 1885–1889)*. Prvo bolgarsko leksikografsko delo, ki frazeologije ne zaznava samo skozi prizmo paremiologije, je slovar Najdena Gerova *Rečnik na bǎlgarskija jezik s tǎlkuvane rečite na bǎlgarski i na ruski (I–V, 1895–1904; Dopǎlnenie od T. Pančeva, 1904)*, ki odraža leksikološko stanje bolgarskega narodnega jezika v 19. stoletju. Naslednji slovar bolgarskega jezika akademika Stefana Mladenova *Bǎlgarski tǎlkoven rečnik s ogleđ kǎm narodnite govori (1927–1951)* izvira predvsem iz obeh predhodno navedenih del.

Vincent Blanár skuša v svojem članku z naslovom **O pogostnosti interference (K frekvenčnemu statusu interferenčnih javov)** (na slovensko-bulharskom jazykovom materiálu) (str. 49–55) prikazati interferenčne odnose med slovaščino in bolgarščino. V obeh analiziranih govorih (slovaščina v diaspori živečih Slovakov v Bolgariji in slovaščina v diaspori živečih Bolgarov na Slovaškem) ugotavlja mnoge skupne značilnosti, ki so seveda pogojene z različnimi zunanji okoliščinami. V prvem primeru opazimo razpad slovaškega koda pod vplivom bolgarskega jezika na razpršeno slovaško manjšino. V drugem primeru, pri Bolgarih živečih daljši čas tudi razpršeno v slovaškem okolju, pa opazimo recepcijo jezika slovaškega okolja glede na lasten bolgarski kod. Medtem ko je pri Slovaki v bolgarski diaspori možno to stopnjo označiti kot umik jezika in naslonitev na jezik bolgarskega okolja (bilingvizem se spremeni na monolingvizem), pa gre pri Bolgarih v slovaški diaspori za trdnejši kod, seveda, do neke meje.

Članek z naslovom **Govor slovaške manjšine na Slovaškem (Jazykový prejav bulharskej menšiny na Slovensku)** (str. 56–62) izpod peresa Márie Koškove nas seznanja s tem, da dandanes v Slovaški republiki živi 1410 Bolgarov, kar v primerjavi z leti 1940–1941 pomeni precejšen padec populacije. Avtorica se je pri svoji raziskavi orientirala na generacijo starih naseljencev, ki so prišli na Slovaško med drugo svetovno vojno predvsem po zaprtju visokih šol v Budimpešti, na Dunaju in v Zagrebu, in na predstavnike inteligence, ki so se naseljevali do začetka 70-ih let. Namen raziskave je bil ugotoviti najočitnejše in najpogostejše interferenčne pojave na vseh jezikovnih ravninah, ki so posledica bolgarsko-slovaškega jezikovnega stika. Obvladovanje drugega jezika, slovaščine, postaja eksistenčna neizogibnost. Slovaščina ima položaj dominantnega jezika in tako zožuje obseg rabe bolgarščine. Komunikacija v bolgarščini se omejuje na družinsko sfero in na stike z rojaki. Komunikacija v dveh sorodnih, tipološko pa različnih jezikih, je vir interferenčnih pojavov, ki se bolj ali manj pojavljajo na vseh jezikovnih ravninah.

Gornja Mitropolia — slovaška enklava v Bolgariji z jezikoslovnega stališča (Gorna Mitropolia — slovenská enkláva v Bulharsku z jazykového hľadiska) (str. 63–67) je naslov članka Antona Habovštiaka, v katerem podaja ugotovitve svoje raziskave o govoru Slovakov v Bolgariji, in sicer v okolici Gorne Mitropolie. Material, ki ga je avtor pridobil v okviru raziskav, je objavil v ediciji *Krátky slovník základných slovenských nářečí (Bratislava 1998)*.

Vpliv bolgarskega jezika na slovaščino je bil opazen skoraj na vseh tematskih področjih besedišča. Besede, prevzete iz bolgarščine, so se z glasoslovnega in besedotvornega vidika prilagodile slovaščini, nekatere že v tolikšni meri, da ni več možno presoditi, ali sploh gre za besedo iz bolgarščine. Iz bolgarskega jezika so prevzete besede, ki se nanašajo na človekovo družbeno življenje v najširšem pomenu besede, npr. poimenovanja s področja administracije, šolstva, kulture itn. Po avtorjevih besedah je možno predpostaviti, da bo omenjena slovaška enklava popolnoma izginila. Na koncu prispevka avtor prilaga še vzorec govora z Gorne Mitropolie.

Emilia Perniška je napisala članek **Nekatera ujemanja v bolgarskem in slovaškem jeziku v zadnjem desetletju (Niektoré zhodné javy v bulharskom a slovenskom jazyku za posledné desaťročie)** (str. 68–75), v katerem ugotavlja, da se spremembe v političnem, socialno-ekonomskem in kulturnem življenju ali v načinu življenja odražajo tudi v leksiki.

Globoke skupne spremembe v Bolgariji in na Slovaškem so v zadnjih desetih letih vodile k pomembnim obnovam poimenovalnih sredstev v obeh jezikih. Inovacija je zajela vse jezikovne ravnine, toda najbolj leksiko in besedotvorje. Jezikovne novosti se v obeh jezikih raziskujejo že nekaj let, toda doslej še ni prišlo do primerjalnih raziskav. Skupni pojav v leksiki in terminologiji obeh jezikov so — po pričakovanju — »aktivne izposojenke« iz evropskih jezikov, pri katerih prednjači angleščina, to pa je posledica evro-ameriške orientacije v posttotalitarnem obdobju v državah srednje in vzhodne Evrope.

Primerjalni pogled na vzroke eksistence nekaterih neologizmov v obeh jezikih vnaša v problematiko več svetlobe kot njihovo posamično raziskovanje. Leksikalna dinamika je določena s socialnimi in psihološkimi nejezikovnimi vzroki, povezana pa je tudi z leksikalno-poimenovalnim sistemom.

Prevzemanje tujih besed in težnja po internacionalizaciji v sodobnem slovaškem in bolgarskem jeziku (na rob jezikovne dinamike) (Preberanie cudzích slov a tendencia k internacionalizácii v súčasnej spisovnej slovenčine a bulharčine (na margo jazykovej dynamiky) (str. 76–80) je prispevek L'ube Stojanove o internacionalizaciji, tj. prevzemanju besed, besedotvornih prvin ali kratic iz tujih jezikov — sedaj vidno prednjači angleščina — v bolgarščino in slovaščino glede na možnosti in potrebe jezikovnega sistema. V bolgarščini, še bolj pa v slovaščini, se kaže izrazita težnja po podomačenju prevzetih besed, tj. po njihovi včlenitvi v sistem jezika — najprej fonetično nato pa še morfološko, npr. design — dizajn, дизайн.

Za slovaščino in bolgarščino je značilna tudi konkurenca med priponami domačega in tujega izvora, kar sovpada tudi s konkurenco med demokratizacijo in internacionalizacijo v sodobnih slovanskih jezikih.

Nadka Nikolova in Martina Čeripka v članku **Nekatero slovaško-bolgarske paralele med zaimenskimi konstrukcijami tipa njakak tam/nejako tam (Niektoré slovensko-bulharské paralely medzi pronominalnými konštrukciami typu ňakak tam /nejako tam)** (str. 81–90) pišeta o obstoju in uporabi pronominalnih konstrukcij tipa njakak tam — nejako tam v bolgarskem in slovaškem jeziku, pri čemer bolgarska pronominalna konstrukcija izraža način, medtem ko slovaška izraža prostor. Če podrobneje proučimo te pronominalne konstrukcije z jezikoslovnega stališča, se nam lahko zdi zveza dveh zaimkov, nedoločnega (njakak — nejako) in določnega zaimka kraja oz. smeri (tam), paradoksalna.

Obstoj zvez navedenega tipa s formalnega stališča ni logična, toda njihova vsakdanja raba je dokaz, da imajo v jezikovnem sistemu svoje trdno mesto.

Dezider Kollár je s svojim prispevkom **Sodobni problemi pri sestavljanju dvojezičnih slovarjev (Súčasné problémy tvorby dvojjazyčných slovníkov** (na margo prípravy bulharsko-slovenského slovníka) (str. 91–93) opozoril na sedanjo situacijo v slovaški dvojezični leksikografiji, v kateri po dokončanju velikih leksikografskih projektov vlada kar nekakšna apatija. Slovaška slavistika je vedno trpela zaradi nezadovoljive strokovne osnove, kajti »/e/xistujúce slovníky (poľsko-slovenský, srbochorvatsko-slovenský, bulharsko-slovenský, či ich opačné verzie) nepresiahli rámec malých, turistických slovníkov, ktoré si nekládli vyššie odborné nároky.« (str. 92)

Zaradi te situacije je prišlo do ideje in nato sodelovanja tako slovaških kot tudi bolgarskih slovaropiscev za pripravo bolgarsko-slovaškega slovarja. Gre za slovar srednjega obsega, namenjenega predvsem slovaškemu uporabniku, sledi pa predvsem praktičnim ciljem, da bi bil osnovni vir informacij o bolgarskem jeziku in da bi pripomogel k razvoju bolgarsko-slovaških kontaktov.

Slovar se pripravlja v okviru subvencioniranega programa, ki ga izvaja Oddelek slavistike SAV, končan pa naj bi bil do leta 2000.

Članek z naslovom **Slovar poljsko-bolgarskih lažnih prijateljev (Slovník pol'sko-bulharských zradných slov)** (str. 94–96), ki ga je napisala Marta Pančíková, nas seznanja z zelo zanimivim slovarjem, izdanim leta 1994 v Katowicach, »*Pulapki leksykalne*«, ki obsega 1516 parov »lažnih prijateljev« (faux amis).

Do sedaj je izšlo kar nekaj podobnih slovarjev, in sicer slovansko-neslovanskih in slovansko-slovanskih. Omenjeni poljsko-bolgarski slovar je prva publikacija, ki se tika južnoslovanskih jezikov. Slovar je namenjen predvsem študentom slovanskih jezikov, tolmačem in prevajalcem.

Po člankih z jezikoslovno tematiko sledijo štirje prispevki o literarnih vprašanjih, in sicer Jozef Hvišč piše o bolgarski tematiki v slovaški prozi v 70–ih letih 19. stoletja, Ján Koška o slovaško-bolgarskih literarnih odnosih v 70–ih letih, Christina Balabanova se posveča prevodom slovaške poezije v Bolgariji v 20. stoletju, Igor Hochel pa prevodom bolgarske literature na Slovaškem v 60–ih letih.

Zadnji članek v zborniku nosi naslov **Bratislavská alma mater in bolgaristika (Bratislavská alma mater a bulharistika)** (str. 130–141), napisala pa ga je Mária Dobříková. V njem najdemo zelo zanimive informacije o zgodovini visokega šolstva na Slovaškem, o Filozofski fakulteti Univerze Komenskega v Bratislavi, o začetkih in delovanju bolgaristike na omenjeni fakulteti. Avtorica nas seznani tudi s tem, da so študenti lahko študirali na Slovaškem tudi pred ustanovitvijo UK 1919 v Bratislavi, in sicer omenja več možnosti (Academia Istropolitana, Univerza v Trnavi, Univerza v Košicah — Universitatis Cassoviensis, Slovaška rudarska akademija v Banski Štiavnici).

Zaključno besedo v zborniku ima Vincent Blanár, ki ocenjuje konferenco in ugotavlja, da so referati pokazali relativno široko polje slovaško-bolgarske komparatistike.

Darija Jakše
Novo Mesto